

ВІДГУК

офіційного опонента
на дисертацію ЗАЯЦЯ Андрія Євгеновича
“МІСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ВОЛИНИ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.”,
подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Актуальність і важливість студій над міським суспільством Волині періоду пізнього Середньовіччя та початкового етапу Нової доби не потребують обстоювання. Щобільше, Волинь з цього огляду в національній традиції здатна навіть стати об'єктом особливого інтересу через особливості власної історичної долі. Як перебування у складі Великого князівства Литовського на початках зазначеного періоду, так і повільно поступаючі полонізаційні зміни у другій його половині дали змогу затриматися і виявитися на місцевому ґрунті багатьом показовим прикметам національного буття та історичного досвіду, значно активніше і давніше зміненим на теренах, наприклад, давніше включеного до складу Польщі й підданого послідовній полонізації перемишльсько-львівського регіону.

Правда, дослідник міського суспільства Волині зазначеної доби стикається з неподоланною трудністю у вигляді відсутності основного масиву головного комплексного джерела до відповідного аспекту студій в міських актових книгах. Диктатом обставин найважливішим джерелом виявляються гродські акти, які ставлять перед істориком зовсім іншого характеру завдання, оскільки міське суспільство для комплексу їх документації – об'єкт не тільки винятково побічного інтересу, а й навіть немало другорядний. Те, що запропонована дисертація написана, здебільшого, на матеріалах гродських актових книг, для виявлення яких довелося опрацювати безпрецедентну в практиці українських досліджень відповідного періоду кількість актових джерел, автоматично виносить поданий текст на зовсім своєрідну самостійну позицію серед новітньої української літератури.

Опрацьований обширний комплекс джерел та встановлених фактів щасливо “уберіг” автора від необхідності “популярного” за новітніх часів пошуку “модної” концепції та підтягання зібраного матеріалу під певну актуально модну “візію”, зроджену як без нього, так і поза ним, внаслідок цього йому безконечно чужо. Запропонована концепція вибудована як з цеглин з розсипу безконечної кількості поодиноких окремо взятих фактів, покликаних формують авторський погляд на відповідний аспект історії, слугуючи не тільки будівельним матеріалом, а й водночас також конкретним автентичним доказом поодиноких пропонованих положень і висновків. За такого підходу дисертант виявляється неодмінно ув’язаним у якнайтісніше взаємопереплетеній системі подій і фактів, виходячи з них і відштовхуючись від них, викладає окремі відображені в сукупності опрацьованих джерельних свідчень численні факти і явища історії міського суспільства Волині обраного періоду. Внаслідок цього воно виявляється викладеним через показний підбір ретельно підібраних на підставі опрацьованого актового та супутнього матеріалу поодиноких аспектів історичної дійсності, спроможних охопити комплекс найважливіших явищ міського життя регіону відповідної доби.

Тематика у поєднанні з обраним способом викладу диктували необхідність ретельного опрацювання як зусиль попередників на відповідному напрямі, так і ширшого історичного контексту студійованого комплексу явищ. Поданий на розгляд текст дослідження засвідчує докладне опанування літератури теми, загальнотеоретичних засад і набору методів студій над українською міською історією відповідного періоду. Докладно розглянуто функції міст і фактори їх розвитку, при історично обумовленій значній у регіоні кількості приватних міст, – роль власників та носіїв інституцій державної влади у життєдіяльності міських організмів, проблеми та наслідки їх співіснування і взаємодії. Причому, кожне із зазначених явищ незмінно супроводить показний набір конкретних прикладів, почерпнутих з опрацьованих актових матеріалів, нерідко цілком оригінальних, спроможних істотно якісно збагатити комплекс уявлень на відповідну тему.

Тематика міської історії, закономірно, передбачала особливу увагу до широкого спектру виявів самого міського життя – від організації управління та самоврядування до міського соціуму зі стосунками в ньому. Власне ці проблеми найдокладніше відображені в опрацьованих документальних джерелах й завдяки цьому найповніше віддзеркалені усією сукупністю зібраних джерельних матеріалів. Тому саме присвячені їм розділи наділені найбагатшим оригінальним актовим підтвердженням, яке відсилає до якнайширшого комплексу сторін функціонування міського організму в різноманітності та багатоманітності його конкретних виявів. Відкликаючись до загальних аспектів життя міського соціуму, автор на чималому автентичному матеріалі показав самі основи тогочасного міського буття, а дібрані багатобарвні й вимовні приклади його повсякденного плину роблять цю частину дослідження особливо багатою, переконливою і вимовною.

На численних різноманітних конкретних прикладах у дисертаційному дослідженні проаналізовано структуру й персональний склад органів міського управління та самоврядування, показано особливості їх функціонування, еволюції, місце, обов'язки і пов'язання у міському суспільстві, окремі задокументовані в опрацьованих джерелах моменти організації міського управління та участі в ньому представників міського соціуму. Значну увагу в дослідженні приділено також міському судочинству як одній з найістотніших функцій системи міського управління з особливо широким колом різнобарвних конкретних прикладів, через втрату основної маси міських актових книг на волинському ґрунті відображеному фрагментарно, в обмеженому колі писемних переказів з епохи.

Найобширніший розділ присвячено міській громаді як основі міського суспільства. Розглянуто в їх історичному розвитку джерела та притаманні регіонові особливості формування міського соціуму, властиві Волині особливості правового становища міського населення у системі різного типу та підпорядкування міст.

Чималий, побудований на значному комплексі різнорідних конкретних прикладів розділ відведено соціальній структурі та професійному складові міського населення, водночас також його етнічному складові та окремим групам населення, виокремленим під відповідним оглядом. Окремо розглянуто чималу присутність у містах шляхти як одного з немало відмежованих від решти суспільства елементів міського соціуму та її своєрідне місце в міських структурах.

Поодинокі розділи дисертаційного дослідження А. Заяця, нерідко переплітаючись і взаємно доповнюючи один одного, пропонують забезпечену багатим різнорідним автентичним джерельним матеріалом винятково широку та різнобарвну панораму найважливіших показових сторін життя волинських міст у їх історичному розвитку упродовж XVI – першої половини XVII ст. Різнопланове фактичне джерельне підтвердження виявлених й описаних явищ та процесів забезпечує поданому на розгляд дослідженню винятково важливу позицію у системі студій над міським життям Українського Правобережжя й, зокрема, Волині відповідного періоду як одного з найважливіших, фундаментального значення здобутків актуального наукового досвіду відповідного напрямку історичних студій.

Обширний фактичний матеріал, здебільшого заново віднайдений і впроваджений до наукового вжитку вперше, здатний забезпечити дисертаційному дослідженню А. Заяця одну з найпомітніших позицій серед літератури з обраного комплексу проблем. Особливо варто відзначити як безпрецедентний обсяг опрацьованих джерел, так і повноту висвітлення поодиноких аспектів теми, що відносить подану на розгляд студію до класики літератури з проблем історії відповідного періоду загалом, не тільки конкретної обраної тематики.

Характер і обсяг проведеного наукового пошуку та викладені його результати роблять складнішим для рецензента завданням заповнення передбаченого канонам та зобов'язанням розділу “недоліків”. До принципів відкликатися не випадало б взагалі. Можливі зауваження здатні виводитися

хіба від продиктованої характером комплексу джерел та ступеню відображення у них того чи іншого аспекту стану тогочасного міського суспільства Волині.

Із зауважень конкретних можна вказати скромніше висвітлену роль міст як центрів своєї історичної округи в різнорідних виявах цього їх значення, втім у загальновідомому ремісничому аспекті. У системі викладу варто б також сподіватися докладнішого відображення змін у структурі міського соціуму Волині на тлі знаних загальноісторичних процесів періоду після Люблінської унії та перемін структури еліт регіону зі знаним вимиранням представників автентичної української знаті й напливом на місцевий ґрунт шляхетського елементу з теренів Польщі. Окрім принагідних побіжних згадок при інших нагодах, надто скромно в дослідженні відображене духовенство – стабільний, незмінний, достатньо чисельний та активний елемент міського суспільства. При огляді джерел можна було б також вказати на особливості самих писемних записів та стосовної у них термінології, оскільки новіші дослідження переконують в істотності цього все ще мало сприйнятого комплексу проблем національної писемної традиції та культури.

Однак усі ці зауваження, як видається, частіше, здебільшого, здатні немало виходити поза головний переказ комплексу опрацьованих джерельних матеріалів, на якому незмінно зосереджувалася увага дисертанта, й не здатні якимось виразнішим вплинути на висловлене стале загальне незмінно позитивне враження від поданого дослідження.

Численні опубліковані за темою дисертації студії, зосереджені на поодиноких її аспектах та виступи на конференціях засвідчують давню, довготривалу, систематичну й плідну поглиблену працю автора над темою, ретельне систематичне вивчення різних її аспектів, що й стало запорукою запропонованого так показного результату. Дисертаційне дослідження підводить підсумок цієї довготривалої самостійної науково-пошукової роботи, є цілком самостійним, оригінальним, засноване на винятково багатому комплексі самостійно виявлених джерельних матеріалів, впроваджених у ньому

до наукового вжитку вперше, що забезпечує йому почесне й помітне стабільне місце в історіографії.

У тексті автореферату не виявлено очевидних недоліків та огріхів, він повноцінно й адекватно відображає структуру та сукупність головних моментів, положення і висновки запропонованого дисертаційного дослідження.

Структура, композиція, мова і стиль викладу дисертаційного дослідження відповідають вимогам чинного порядку присудження наукових ступенів ДАК Міністерства освіти і науки України, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Робота отримала передбачену для умов присудження наукових ступенів належну апробацію у фахових публікаціях на сторінках визнаних вимогами ДАК наукових видань в Україні і поза її межами.

Дисертація ЗАЯЦЯ Андрія Євгеновича “Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.”, подана на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України, відповідає усім чинним вимогам до таких досліджень, тому її автор заслуговує присудження зазначеного наукового ступеня із вказаної спеціальності.

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

доктор історичних наук,
завідувач відділу
історії Середніх віків
Інституту українознавства
імені Івана Крип'якевича
НАН України